

**ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ
КУРСАНТІВ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Систему військової освіти можна представити згідно концептуальними положеннями розбудови національної системи освіти та Державною програмою реформування Збройних Сил України як сукупність взаємопов'язаних складових, що функціонує в певному соціокультурному середовищі відповідно до прияманних закономірностей та принципів з метою ефективної підготовки військових фахівців. Одним з резервів підвищення ефективності підготовки майбутніх військових спеціалістів є оптимізація адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ), отже, від її успішності залежить якість знань, умінь, навичок та загальної професійної спрямованості майбутнього військового фахівця. Ми розглядали оптимізацію процесу адаптації до навчання як досягнення педагогом чи учнями максимального пізнавального чи навчально-виховного ефекту за мінімальних і зусиль вчителя і учнів.

Різні аспекти адаптації фахівців до своєї професійної діяльності знайшли своє відображення у працях В.Т.Ащепкова, О.В.Бараншикова, В.І. Брудного, Л.П.Буєвої, В.Г.Бушурової, М.І.Дьяченка, В.П. Казначєєва, Л.О.Кандибовича, М.Г.Колпакова, І.С.Кона, О.Г.Мороза, О.О.Налчаджана та в дисертаційних дослідженнях Л.А.Булатової, А.Ф.Бенедиктової, Л.Г.Єгорової, І.І.Ліпатова, Є.П.Савченко, В.С. Штифурка та ін. Проте більшість учених не ставили перед собою завдання досліджувати педагогічні умови адаптації майбутніх військових фахівців як провідної ланки когнітивного процесу складної педагогічної системи, від успішності якого залежить дидактична та професійна усталеність курсантів до навчання. Концептуальні підходи до розв'язання проблеми психолого-педагогічної адаптації викладено у працях зарубіжних і вітчизняних учених (Ж.Піаже, Г.Ешбі, А.А. Налчаджан, І.К.Кряжева, Е.Б.Савченко, І.Г.Кон, Л.О. Кандибович, В.С.Медведев, Г.І.Васильєв та ін.). Як засвідчують дослідження, адаптація людини до життя і діяльності – складне багатокритеріальне явище, що спрямоване на забезпечення формування адекватної поведінки та ефективної взаємодії людини з довкіллям.

Вступ до військового інституту – це зміна соціального оточення, набуття нового статусу, відсутність референтної групи, збільшення різного виду труднощів та обсягу самостійної роботи. Крім того, вищі військові навчальні заклади – навчальні заклади цілодобового регламентованого військового режиму, які працюють за вимогами, передбаченими військовими Статутами. Все це вимагає від вчорашніх абітурієнтів, що мають різні індивідуальні особливості, інтенсивного входження в нове оточення, в нові умови нав-

чальної та виховної діяльності. На перебіг адаптаційного процесу впливають фактори, труднощі та суперечності, що існують у цей період.

В результаті нашої роботи було визначено основні групи адаптаційних факторів, що мають найбільший вплив на перебіг адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах, а саме: а) група факторів індивідуального розвитку; б) соціально-психологічні; в) особливості військового ВНЗ; г) суспільно-політичні; д) національно-демографічні (див. схему). Серед них найбільш вагомими виявились: група факторів індивідуального розвитку та група адаптаційних факторів, що складають особливості вищого військового навчального закладу. Також було виявлено, що для позитивного проходження процесу адаптації курсантів до навчання у військових ВНЗ необхідно створювати атмосферу психологічної комфортності, дружніх стосунків, гуманного відношення в колективі та активної взаємодії між курсантами [6].

Фактор розглядався нами як “чинник, умова, русійна сила, причина якогось явища” [2: 497], як властивість або характеристика якоїсь системи [3: 30], а також як «внутрішня передумова для саморозвитку» саморуку явища чи процесу, його причина, русійна сила, що визначає характер його перебігу [4], і як явище, що взаємодіє з іншими в процесі розвитку цілого, до якого воно належить [5]. Оскільки процес адаптації до умов навчання у вищому військовому навчальному закладі – це взаємодія з новим середовищем, можна виділити внутрішні і зовнішні фактори, що впливають на адаптаційний процес. Як видно з наведеної схеми до внутрішніх віднесено ті фактори, які визначають індивідуально-особистісні риси курсантів: фізичний розвиток і стан здоров'я, особистісна мотивація вступу до вищого військового навчального закладу, свідомість і самооцінка, звички і риси характеру, тип нервової системи, матеріальне забезпечення, громадська позиція, технічні здібності тощо. До зовнішніх фактори адаптаційного процесу у вищому військовому навчальному закладі віднесено: соціальна поведінка; рівень розвитку колективу або мікроклімат у груп; закритий тип вищого військового навчального закладу; вимоги військових Статутів; необхідність надбання нових знань, умінь, навичок; умови побуту; відношення населення до військовослужбовців тощо. Для перевірки впливу означених факторів на адаптацію курсантів до навчання у вищому військовому навчальному закладі проведено експертне опитування курсантів і викладачів щодо оцінювання вагомості факторів і груп факторів в процесі адаптації [6].

Внутрішні фактори адаптації	Зовнішні фактори адаптації
а) Індивідуальний розвиток	
1. Фізичний розвиток, стан здоров'я особистості 2. Мотивація вступу до ВВНЗ 3. Тип нервової системи 4. Звички, риси характеру	1. Сімейний стан 2. Рівень освіти 3. Вікові особливості 4. Здатність до навчання
б) Соціально-психологічні	
1. Свідомість 2. Самооцінка 3. Мікроклімат у групі	1. Рівень розвитку колективу 2. Традиції колективу 3. Умови побуту
в) Суспільно-політичні	
1. Громадська позиція 2. Формування світогляду	1. Надбання нових ЗУН 2. Соціально-політичне життя країни
г) Національно-демографічні	
1. Національна та самосвідомість 2. Громадська активність	1. Соціальне походження 2. Соціальна поведінка
д) Особливості військового ВНЗ	
1. Професійна придатність 2. Постійна бойова готовність 3. Готовність до труднощів	1. Закритий тип ВВНЗ 2. Вимоги військових Статутів 3. Рівень адаптованості курсантів

Проаналізувавши одержані дані ми дійшли висновку, що найбільш вагомими групами факторів є: особливості вищого військового навчального закладу й індивідуальний розвиток особистості, кожна з цих груп називали відповідно по 40% респондентів. Серед найбільш вагомих факторів називали такі: індивідуальна здатність до навчання (23%); професійна придатність (18%); постійна бойова готовність (10%); мотивація вибору навчального закладу (10%); закритий тип вищого військового навчального закладу (9%); мікроклімат у групі (7%) та інші.

Отже можна дійти висновку, що процес адаптації курсантів до навчання у вищому військовому навчальному закладі відбувається під впливом таких домінуючих факторів, як: індивідуальні властивості курсанта і специфічні особливості вищого військового навчального закладу, отже адаптаційний процес відбувається за цих умов у кожного курсанта індивідуально і залежить від специфічних ознак вищого військового навчального закладу [6], саме тому виникає необхідність в організації індивідуального підходу у вирішенні адаптаційних проблем курсантів вищого військового навчального закладу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що періодизація життєвого шляху і уявлення про прояви і можливості кожного вікового періоду тісно пов'язані із системою орієнтації вікових груп. Юність – це період активної соціалізації особистості, вирішальний етап становлення ціннісних орієнтацій, підвищена, порівняно з іншими віковими періодами, значимість емоційних контактів, динаміка “внутрішньої позиції” особистості, водночас недостатня самостійність і готовність до самовіддачі заради реалізації життєвих цілей за даними Л.С.Холл, І.С.Кон [7; 8]. Старший юнацький або студентський вік (18-25 років) виділено як соціальний об'єкт досліджень нещодавно в працях С.М.Мадорської, Е.Г.Миквабія [9; 10]. Як зазначають учені, для означеного віку характерним є інтенсивний пошук покликання, професійне самовизначення, досягнення стабільності більшості психічних функцій. Це – важливий та відповідальний період, коли підвищена, порівняно з іншими віковими періодами, значимість психоемоційних контактів та інтенсивна соціалізація. Так, за даними М.Н. Прихожан [5: 22-26] тривожність, характерна для студентства, спрямована на захист усталеного уявлення про себе, усталеної самооцінки. Це пов'язано з тим, що самооцінка є свого

роду механізмом, який забезпечує співвідношення своїх можливостей з тими цілями, завданнями, які ставить життя, адекватність чи розбалансованість самооцінки є важливим показником міри адаптованості особистості до нових умов середовища. Тому дуже важливо знати та враховувати всі фактори і труднощі адаптаційного процесу, що існують об'єктивно, і які особистість намагається подолати в цей період життя.

Педагогічна діяльність у військових ВНЗ має специфічний характер і специфічні ознаки, а саме: обов'язкове виконання вимог військових Статутів, у яких регламентовано всі дії військовослужбовців; існування військових ліцеїв та ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою, в яких відбувається попередня адаптація тих, хто надалі навчається у вищих військових навчальних закладах; планування та проведення курсу первинної військової підготовки для курсантів на першому профорієнтаційному етапі; цілодобово регламентований військовий режим ВВНЗ упродовж усіх років навчання; різновіковий склад курсантських груп з різною мотивацією та різними загальноосвітніми рівнями підготовки.

Як показали матеріали нашого дослідження практична реалізація ідеї забезпечення навчальної, соціальної і професійної адаптації курсантів до умов майбутньої професійної діяльності і військового середовища постійно вимагає здійснення індивідуального особисто-орієнтованого підходу до кожного курсанта. З цією метою було впроваджено в педагогічний процес військового ВНЗ поряд з методами активної групової взаємодії такі методи впливу як – індивідуальні бесіди, консультації, індивідуальна допомога, обмін досвідом тощо. Було виявлено, що не всі курсанти повністю адаптуються до навчання у вищих військових навчальних закладах на першому курсі. Є незначний відсоток курсантів, які, навіть після впровадження певних педагогічних умов адаптації, мають низькі показники за всіма критеріями адаптованості, вони психологічно не витримують умов військового навчання і вимог професійного відбору, саме такі курсанти становлять “групу ризику”, вони погано навчаються, мають зауваження і стягнення, тому вони потребують спеціального індивідуального підходу з боку психологів.

За результатами нашого дослідження виникає також нагальна потреба в організації здійснення індивідуальної діагностики рівнів адаптованості всіх курсантів до навчання у вищих військових навчальних за-

кладах на першому – другому курсах за допомогою спеціально розробленого питальника “Оцінка рівнів адаптованості курсантів до навчання у ВВНЗ”, в основі якого були стандартизовані тести: “Прогноз” – методика визначення нервово-психічної стійкості та працездатності кожного курсанта, а також ризику його дезадаптації у стресовому стані; ТПОГ – методика діагностики основних тенденцій поведінки особистості в групі; ТПОКС – методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки; Т.Лірі – методика діагностики міжособових відносин; МЛЮ-АМ – багаторівневий особистий питальник “Адаптивність”. Всі тестування необхідно проводити індивідуально, в присутності психологів, данні заносити до особистої картки адаптованості курсанта.

Згідно з одержаними даними визначається рівень адаптованості курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах. Так, за даними нашого дослідження було визначено, що в контрольній групі

наприкінці першого курсу кількість курсантів з низьким рівнем адаптованості склав 36%, а в першій експериментальній групі, де комплексно впроваджувались всі визначені педагогічні умови адаптації, таких курсантів було 13%.

Отже можна дійти висновку, що поряд із застосуванням групових методів навчання і педагогічних умов адаптації курсантів в адаптаційний період необхідно впроваджувати індивідуальні методи виховання і навчання, особливо для курсантів з низьким рівнем адаптованості, до яких відносяться курсанти так званої “групи ризику”. Також виникає необхідність у розробці методик підготовки науково-педагогічних працівників до впровадження педагогічних умов адаптації курсантів і підвищення ефективності адаптації, а також усього навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах, що становить задачу до подальшого дослідження і розробки цього питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 302с.
2. Український радянський енциклопедичний словник. – Київ, 1987. т.3., – 732 с.
3. Курлянд З.Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності: учбовий посібник. – Одеса, ПДПУ, 1995. – 160 с.
4. Педагогическая энциклопедия: В 4-х томах. – М.: Сов. энциклопедия, Т. 1, 1964. – 832 с.
5. Прихожан М.Н. Технологія педагогічної взаємодії. – К.: Просвіта., 1985.–61 с.
6. Горліченко М.Г. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчаль-

них закладах. / Дис... канд.. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2004. – 246 с.

7. Кон И.С. Личность в философии и социологии. Философская энциклопедия. – т. 3, - М., 1964. – С. 196-197.

8. Кон И.С. Социология личности. – М.: Политиздат, 1967. – 383 с.

9. Мадорская С.М. Проблемы социальной адаптации студентов к учебному процессу. / Дис... канд. филос. наук – Минск, 1986. – 247 с.

10. Миквабия Э.Г. Педагогические условия адаптации студентов младших курсов обучения в техническом вузе./Автореф. дис... канд. пед. наук, - К., 1985 – 23 с.

Подано до редакції 27.01.05

РЕЗЮМЕ

Раскрыты специфические особенности адаптационного процесса курсантов к обучению в высших военных учебных заведениях “закрытого типа”. Определены основные адаптационные трудности, факторы,

функции. Предложены пути и средства формирования адаптированности курсантов. Разработана методика диагностирования состояния адаптированности курсантов высшего военного учебного заведения.

SUMMARY

The article specifies some features and laws of the process of adaptation of cadets to their training at an institution of a ‘close type’. The author ascertains the main difficulties, factors and functions of the process;

suggests the ways and means of forming required degree of cadets’ adaptation; describes the diagnostics techniques which determine the degree of cadet’s adaptation.